

Žiť autenticky, kompetentne – nadoraz

JELENA PAŠTÉKOVÁ, Ústav slovenskej literatúry SAV, Bratislava

S Petrom Zajacom ma zoznámil vedúci mojej diplomovej práce Peter Mihálik. Bolo to v polovici sedemdesiatych rokov, v čase metodologického rozmachu tzv. nitrianskej školy, ktorá v rámci dobových ideologických limitov a možností rozvíjala scientistický variant literárnovedného výskumu, vychádzajúci z teórie štýlov. Oficiálnym pozadím bol jazyk, jeho znakovosť, štylistika, neoficiálnym štrukturalizmus a semiotika. Mihálik vtedy na *Vysokej škole múzických umení* inicioval vznik *Medziodborového tímu pre výskum vyjadrovania a pôsobenia filmu a televízie*. Nad pôvodnými teoretickými textami sa stretávali ľudia z Prahy, Brna, Bratislavy, nemohli chýbať ani „Nitranči“ – medzi nimi aj Peter Zajac. Zdal sa mi byť omnoho starší odo mňa. Diskusie sa týkali filmu, literatúry, hudby, výtvarného umenia. Spomínam si na v tom období zriedkavú názorovú otvorenosť a necenzurovanosť podujatia, aj na perlivý spôsob Zajacovej diskusie, akým vecne situoval problém, usúvzťažňoval ho s hraničnými disciplínami, stratifikoval hĺbkovú štruktúru oným povestným po prvé, po druhé, po tretie... Mal zmysel pre kolektívne uvažovanie, talent pre odkrývanie súvislostí, vedeckú erudíciu a potešenie z rozhovoru. Okrem toho u neho fungoval a dodnes funguje šiesty, navigačný zmysel pre identifikáciu bifurkačných miest kultúry, literatúry, umenia, tradície a inovácie, zdanlivých tokov, zurčiacich bystrín, stojatých vôd. Dynamiku vnímal ako koincidenziu a pnutie – medzi osobnosťou a spoločenstvom, individuálnym bytím a civilizačnými procesmi – so stále vrstevnatejším terénom, ktorý kopíruje dno, čo nemôže dosiahnuť. Zajac problémy nikdy neinterpretoval priamočiaro, ale v prepojeniach sútokov, úžin a vírov, v sieťach meandrov a delt – s vedomím súvislosti.

Tieto vlastnosti sa vynorili s jeho príchodom do *Literárnovedného ústavu SAV* začiatkom osemdesiatych rokov, kam som sa po viacročnej prestávke vrátila aj ja. Peter Zajac, spolu s Valérom Mikulom, mal práve za sebou edíciu knižky štúdií *Literárne rozhlady* (1986), ktorá predstavovala čosi ako kolektívny nástup vtedy „mladej“ literárnej vedy; ešte pár rokov predtým by bolo takéto „skupinové“ entrée nemožné. Diskusie pokračovali na pôde ústavu v rámci výskumnej úlohy *Súčasná slovenská literatúra*. Pojmy „životný svet“, „problémová situácia“, „tvorivosť“, metodologická inšpirácia prírodovednými koncepciami kvalitatívnych procesov v otvorených, dynamických systémoch, lektúra a interpretácia z hľadiska oficiálnej literatúry marginalizovaných textov (napr. Johanides, Mitana, Dušek), hľadanie sociálnych a psychologických súradníc každodennosti (Petrušek, Schutz, Luckmann), lyrika ako súčasť každodennosti v podobe textov populárnych piesní, metodické podnety Jaussovej hermeneutiky, fenomenológie, štrukturalizmu, semiotiky, Čepanovej koncepcie literárnych dejín a mnohé ďalšie impulzy sa

v rámci Zajacovho a Mikulovho výskumného programu stali prirodzenou výbavou dnešnej strednej a staršej vedeckej generácie. Prispela k tomu aj intenzívna činnosť *Sekcie mladých literárnych vedcov* na pôde *Literárnovednej spoločnosti*, kde prebiehali diskusie s rovesníkmi sociológmi, prognostikmi, ekológmi... Inicialoval ich Peter Zajac. Toto subverzné obdobie podmývalo ortodoxnú marxistickú literárnovednú metodológiu a bolo prípravou zmeny pohľadu na literatúru – v duchu holistického, nie redukcionistického Zajacovho modelu, ktorého metodologické kontúry sa práve rodili a ktorého ambíciu akoby metonymicky vyjadroval titul časopisecky publikovanej novely Jána Johanidesa: *Vidieť celé*.

Význam tohto subverzného obdobia vyplynul z vedeckej a osobnostnej pripravenosti iniciátorov a spočíval v diseminácii hodnôt obchádzaného, zabúdaného, marginalizovaného, či už z oblasti literárnych hodnôt, fungovania inštitúcií literárneho života alebo metodologických iniciatív.

Peter Zajac bol a je muž s minulosťou, muž s pamäťou. Autentický zážitok literatúry konca šesťdesiatych rokov našiel výraz v jeho konkrétnych estetických preferenciách, hodnotovo spoľahlivo vychádzajúcich z tohto obdobia. Stali sa neskreslenou mierkou stavu, v ktorom sa nachádzala slovenská literatúra. Súbežne publikované štúdie z osemdesiatych rokov autor zhrnul do súboru *Tvorivosť literatúry* (1990), ktorý predstavuje originálnu teoretickú koncepciu pulzačnej estetiky, podloženú interpretačnými sondami. Oživujúce gesto autentickosti habilitovalo spontánne, prirodzené, neinštitucionalizované situovanie literatúry do života človeka. Znamenalo nóvum – zmenu súradníc jej podania. Povedané slovami Fedora Matejova, išlo o zachytenie procesu, „keď literatúra ešte nevystupuje ako súhrn umeleckých, kultúrnych dokumentov z národných dejín, ani ako sled významových foriem, ale prvotne ako estetické univerzum ľudskej sebaaprobematisácie a sebaoprotvrdenia, ľudských úzkostí a potešení“. Poňatie literatúry ako prirodzenej, biografickej súčasť ľudskeho života rezonuje aj v časovo paralelne koncipovanej štúdií Petra Zajaca, publikovanej spolu s Evou Jenčíkovou s názvom *Situácia súčasnej slovenskej literatúry*, ktorú autori zverejnili na vedeckej konferencii *Československá štátnosť a literatúra* a publikovali ju v 2. čísle *Slovenských pohľadov* v r. 1989.

Obdobie deväťdesiatych rokov je z hľadiska aktivít Petra Zajaca hektické. Angažuje sa vo veciach verejných, aj literárnych. V r. 1993 vydáva ďalší súbor štúdií s názvom *Pulzovanie literatúry* s podtitulom *Tvorivosť literatúry II*, v ktorom rozširuje, skusmo hľadá a objavuje rezonanciu chvenia v problematike literárnych žánrov, detskej literatúry, estetickej kategórie komického, prekladu, regiónu, tradície. Teoreticky sa nanovo vyrovnáva s metodologickými podnetmi štrukturalizmu a s novými iniciatívami postštrukturalizmu – dekonštrukcie a postmodernej filozofie, pojmovu a vecne spresňuje kontúry pulzačnej estetiky.

Prirodzeným poľom vyjadrenia pretlaku Zajacovej životnej energie a vitality sa v tomto období stalo hovorené, spontánne, slobodne a verejne vypovedané slovo. Neopakovateľného čara vedeckého rozhovoru bez dozoru vševidiacich uší sa nevedel nasýtiť. Ako pars pro toto uvediem Zajacovu účasť na domácich, medzinárodných a zahraničných vedeckých seminároch a konferenciách za roky 1993 – 1995. Často ich inicioval, myšlienkovu dotoval a na ich organizácii sa zvyčajne sám podieľal. Reprezentuje

ich široký záber tém ideového donátora: *Dominik Tatarka, Jozef Felix, Dialóg a dialogickosť, Reality a mýty po r. 1989, Kongres slovenskej vedy, Jurij Lotman, Osamelí bežci, Laco Novomeský, Päť rokov po..., Postmoderna a literatúra, České a slovenské literárne vzťahy v 20. storočí, Valentín Beniak, Fenomény slovanstva v kultúrnej a politickej identite Slovákov, Literatúra a SNP, Subjekt – autor – auditórium, Brutalita výrazu, Michail Bachtin, Česká a slovenská literatúra 70. rokov, Oskár Čepan, Ján Buzássy, 1. kongres svetovej literárnovednej bohemistiky* – iste nie sú všetky.

Okrem toho riaditeľovanie, účasť v Edičnej rade a programové typy na publikácie sympatických a prečitateľných útlých titulov *Filozofie do vrecka*, členstvo v podporných kultúrnych nadáciách, iniciácia vzniku prestížnej *Ceny Dominika Tatarku*, akcie spojené s výtvarníkmi, vedenie projektu *Monografie slovenských spisovateľov po r. 1945*, v ktorom vyšli práce o Hruzovi (Barborík), Feldekovi (Bílik), Mitanovi (Horváth), Kadlečíkovi (Matejovič), Slobodovi (Prušková), Dušekovi (Kršáková), Haugovej (Chrobáková), Ondrušovi (Rédey), hlavné editorstvo zväzkov *Výberu z diela Oskára Čepana* (editori jednotlivých zväzkov – Mikulová: *Próza slovenského realizmu*, Horváth: *Literárnoteoretické state*, Šútovec: *Literárne dejiny a literárna veda*), iniciácia vzniku a finančné zabezpečenie podujatia *Čítame slovenskú literatúru I, II, III* z programu PHARE, presadzovanie slovenskej literatúry v rámci medzinárodného projektu *Literárneho festivalu Vilenica* (Slovinsko) – na jeho 15. ročníku v r. 2000 ústav prezentoval dvojjazyčnú (slovinskú a anglickú) verziu antológie *Sto rokov slovenskej literatúry* so Zajacovým predslovom, výchova doktorandov (Bombíková, Malec-Bilińska, Matejovič, Chrobáková, Bžoch, Grusková, Somolayová, Pácalová, Ondrejková), vedenie grantových projektov *Sondy II a III – Interpretácie diel slovenskej literatúry 20. a 19. storočia*, pôsobenie na poste profesora Humboldtovej univerzity v Berlíne a vedecká výchova študentov slavistiky, iniciácia vzniku a odborný návrh desaťročného projektu *Knižnica slovenskej literatúry*, ktorý s podporou MK SR, MŠ SR a SAV v spolupráci s vydavateľstvom Kalligram odborne garantuje ústav.

Na jeden osemhodinový denný pracovný čas, ba celodenný ľudský život je toho viac, než sa dá uniesť. Aktíva výsledkov uvažovania, aktuálneho čítania a písania vecne evidujú položky Zajacovej personálnej bibliografie, publikované v tomto čísle časopisu *Slovenská literatúra*. Zachytávajú autorovu vedeckú kompetenciu, nemôžu však postihnúť energiu Zajacovho životného gesta: žiť autenticky – nadoraz.

Nitrianska trasa Petra Zajaca

MÁRIA VALENTOVÁ, Ústav literárnej a umeleckej komunikácie FF UKF, Nitra

Keď dvadsaťšesťročný literárny kritik Peter Zajac prišiel v r. 1972 učiť na vtedajšiu nitriansku pedagogickú fakultu – potom, ako bol prinútený opustiť post redaktora súčasnej slovenskej prózy v bratislavskom vydavateľstve Smena –, miestny Kabinet literárnej komunikácie a experimentálnej metodiky, do ktorého činnosti sa hneď po príchode zapojil, fungoval už takmer päť rokov a po prvýkrát sa v ňom riešila oficiálna výskumná úloha